

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС,
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

БСЛКІН Л. М.,

кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник, адвокат

ЮРИНЕЦЬ Ю. Л.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного
і адміністративного права юридичного
факультету
(Національний авіаційний університет)

СОПЛКО І. М.,

доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
(Національний авіаційний університет)

УДК 342.413+342.415+910.26

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.21>

**СПРОСТУВАННЯ НА ПІДСТАВІ КАРТОГРАФІЧНИХ ДАНИХ
СТВОРЕННЯ УКРАЇНИ ЗА РАХУНОК «ІСТОРИЧНИХ РОСІЙСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ»
ЯК НАПРЯМ КОНТРПРОПАГАНДИ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ
РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

У статті здійснений розгляд та узагальнення картографічних даних в історичному контексті для вивчення динаміки заселення тих чи інших земель українським етносом і контрпропагандистське спростування на цій основі тверджень про штучне створення України на так званих «історичних російських землях» як підставу для здійснення військової агресії Російської Федерації проти України. Встановлено, що вперше на географічних картах Європи назва Україна з'явилася на карті Литви 1613 р. Разом із тим, виключно українські землі відображені на картах французького військового інженера і картографа Г. де Боплана у XVII ст. Наголошується, що в письмовому «Описі України» Боплан чітко відмежовує землі українські і землі московські. На підставі карт де Боплана, карту України «Україна – земля козаків...» склав німецький географ та картограф Йоганн-Баптист Гоманн. Ця карта стала одним із найвідоміших зображень наших територій. З наведених карт видно, що, як мінімум, з XVII століття у Західній Європі існувало чітке розуміння того, що землі, зображені на наведених картах, зокрема північне Приазов'я (майбутній «Донбас»), північне Причорномор'я, а також Крим (на деяких картах – не повністю), історично належать українцям, які жили та працювали на цих землях задовго до Володимира Леніна. І жодних «російських земель» на цих теренах не було. У статті зроблений висновок, що вивчення карт українських земель в історичному контексті свідчить про те, що жодних «історичних російських земель» на території сучасної України не було. Такі карти слід розглядати як частину

інформаційних ресурсів, які є джерелом забезпечення національної безпеки України. Наведені картографічні дані спростовують нібито штучне створення України за рахунок «історичних російських земель» і являють собою напрям контрпропаганди під час агресії Російської Федерації проти України.

Ключові слова: географічні карти, картографія, етнічні межі української території, пропаганда, контрпропаганда

Belkin L. M., Iurynets J. L., Sopilko I. M. Rebuttal on the basis of cartographic data of the creation of Ukraine at the expense of «historical Russian lands» as a direction of counter-propaganda during the aggression of the Russian Federation against Ukraine

The article considers and summarizes cartographic data in the historical context to study the dynamics of settlement of certain lands by the Ukrainian ethnic group and counter-propaganda refutation on this basis of allegations of artificial creation of Ukraine in the so-called «historical Russian lands» as a basis for military aggression against Ukraine. It is established that the name Vkraina first appeared on the maps of Europe on the map of Lithuania in 1613. However, only Ukrainian lands are shown on the maps of the French military engineer and cartographer G. de Beauplan in the XVII century. It is noted that in the written «Description of Ukraine» Boplan clearly distinguishes between Ukrainian and Moscow lands. On the basis of de Beauplan's maps, the map of Ukraine «Ukraine – the land of the Cossacks...» was compiled by the German geographer and cartographer Johann-Baptist Homann. This map has become one of the most famous images of our territories. The above maps show that at least since the XVII century in Western Europe there was a clear understanding that the lands depicted on these maps, in particular the northern Azov (future «Donbas»), the northern Black Sea coast, and the Crimea (on some maps – not completely), historically belong to Ukrainians who lived and worked on these lands long before Vladimir Lenin. And there were no «Russian lands» in these areas. The article concludes that the study of maps of Ukrainian lands in the historical context shows that there were no «historical Russian lands» on the territory of modern Ukraine. Such maps should be considered as part of information resources that are a source of national security of Ukraine. These cartographic data refute the alleged artificial creation of Ukraine at the expense of «historical Russian lands» and represent a direction of counter-propaganda during the aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Key words: geographical maps, cartography, ethnic borders of Ukrainian territory, propaganda, counter-propaganda.

Вступ. 24 лютого 2022 року Російська Федерація (РФ) здійснила широкомасштабне військове вторгнення в Україну. Однак на відміну від більшості військових конфліктів, які так чи інакше мали матеріально-правову причину, обґрунтуванням військового вторгнення РФ в Україну є (були) пропагандистські штампи, які створили для керівництва РФ «віртуальну реальність», у межах якої і приймалося рішення про вторгнення. Як зазначив народний депутат України Б. Яременко, варто не забувати, що сумнівні¹ уявлення Путіна про українську історію та самобутність фактично дозволили йому дійти висновку про доцільність початку війни². Так, у «зверненні» до росіян від 21 лютого 2022 року, яке («звернення») передувало «визнання» Російською Федерацією (РФ) так званих «ДНР» та «ЛНР», а в подальшому – й обґрунтування військового нападу РФ на Україну, – Президент РФ В. Путін заявив, що комуністичний лідер Володимир Ленін зі своїми соратниками ство-

¹ Насправді Б. Яременко використав більш «міцний» вираз

² <https://www.euointegration.com.ua/rus/experts/2022/03/16/7136082/>

рили Україну. Президент Росії розпочав із екскурсу в історію про те, як з'явилася Україна. Знову повторив думку, що сучасна Україна в нинішніх межах була створена більшовиками за рахунок «історичних російських земель». «Сучасна Україна цілком і повністю була створена Росією», – одна з головних фраз Путіна. За його словами, у нинішніх кордонах Україна постала стараннями лідерів СРСР. «Політикою більшовиків і було створено Україну. Її так і можна назвати – Україна імені Леніна, котрий туди буквально втиснув Донбас». Отже, спростування твердження про штучне створення України на так званих «історичних російських землях» є важливим завданням контрпропаганди з метою делегітимізації військового вторгнення з метою звільнення «російських земель» від так званих «нацистів». І хоча по відношенню до українців це завдання, можливо, не є актуальним, але, як правильно зазначає Д. Самигін, «безліч одурманених росіян, та й деякі громадяни інших держав – даність, з якою Україні та світу доведеться мати справу ще досить довго» [1]. Більше того, як правильно зазначає український політик А. Сенченко (мовою оригіналу), «в мировой политике хватает мерзких циников»³, які згодом будуть просувати антиукраїнські путінські нарративи про «нацистів» на «історичних російських землях».

Разом із тим, важливим джерелом динаміки заселення тих чи інших земель є географічні карти, складені на відповідний період часу. Як правильно зазначається у статті [2], важливими історико-географічними джерелами для вивчення розвитку територіальної організації держави є картографічні твори. Відображення елементів політичного, політико-адміністративного і адміністративно-територіального поділу території є необхідною складовою змісту абсолютної більшості карт і атласів, адже вибір території картографування найчастіше зумовлений політико-адміністративним чинником. Цінність використання картографічних джерел визначається їхніми основними властивостями як картографічних моделей, зокрема: системність відображення дійсності [2, с. 1082]. При цьому історичний підхід до вивчення карт дозволяє виключити суб'єктивний чинник у формуванні відповідних нарративів, – адже укладачі цих карт не знали наперед про забаганки російських (проросійських) пропагандистів.

Отже, поставлена проблема є актуальною. Окремі підходи до такого дослідження започатковані співавтором цієї статті [3].

Постановка завдання. Метою статті є розгляд та узагальнення картографічних даних в історичному контексті для вивчення динаміки заселення тих чи інших земель українським етносом і контрпропагандистське спростування на цій основі тверджень про штучне створення України на так званих «історичних російських землях».

Результати дослідження. Відповідно до енциклопедії «Britannica», пропаганда – це поширення інформації – фактів, аргументів, чуток, напівправди чи брехні – з метою впливу на громадську думку. Пропаганда – це більш-менш систематичне намагання маніпулювати переконаннями, ставленням чи діями інших людей⁴ [4]. Між тим, контрпропаганда являє собою дискредитацію ідей супротивника, руйнування небажаних інформаційних сутностей та недопущення їх створення у майбутньому. Як зазначається у роботі [5], контрпропаганда визначається як тактика та стратегія враження ворожої пропаганди, з метою викриття спроб ворога впливати на суспільну думку [5, с. 149]. Отож, ключовим у спростуванні тверджень про штучне створення України на так званих «історичних російських землях» є з'ясування питання, яке історичне відношення має московська (російська) держава до земель сучасної України.

Як зазначається у статті [6], відповідно до картографічних джерел наша Україна здавна географічно, історично і культурно належала до Європи. Переконаливим підтвердженням цьому є, зокрема, карта Литви Миколая-Христофора Радзивілла «Magni Ducatus Lithuaniae

³ <https://news.obozrevatel.com/politics/vosem-dnej-vosmiletnej-vojnyi-chto-dalshe.htm>

⁴ Propaganda – dissemination of information – facts, arguments, rumours, half-truths, or lies – to influence public opinion. Propaganda is the more or less systematic effort to manipulate other people's beliefs, attitudes, or actions by means

Caeterarumque Regionum Illi Adiacentium ExaCa Descriptio...» (Точний опис Великого князівства Литовського з багатьма краями, що до нього належать...) 1613 р. як видатна пам'ятка західноєвропейської картографії початку XVII ст. Перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського позначилося загальною міжнародною, міжконфесійною і мовною толерантністю [6, с. 268]. За деякими джерелами [7], саме цю карту в колах фахівців старовинних мап називають «паспортом» України, мотивуючи це тим, що на ній вперше з'явилась назва *Vkraina*. Разом із тим, як зазначається у згаданій статті [6], більш точне зображення України на основі математичних вимірів з'явилося після 1648 р. на картах французького військового інженера і картографа Г. Боплана [6, с. 272-273].

З діяльністю одного з найвідоміших картографів XVII століття Гійома Левасера де Боплана пов'язане видання у Західній Європі перших карт, присвячених виключно українським землям. Як військовий інженер де Боплан багато подорожував землями України та особисто виконував топографічні виміри для майбутніх карт. Де Боплан зробив перший варіант рукописного плану (карти) під назвою «Українська географічна рада» *Tabula Geographica Ukrainica*, 1639 рік, 44,5×62,5 см, масштабу 1:1500000. Карта увійшла до рукописного атласу Ф. Гетканта, і на ній відображено 275 назв українських населених пунктів, 80 назв річок, 4 острови, 13 порогів, 4 ліси (наприклад, Чорний), дві назви морів, назва шляхів (шляхів). Сьогодні зберігається у Військовому архіві у Стокгольмі.

Перше видання Генеральної карти України «*Delineatio Generalis Camporum Desertorum Vulgo Ukraina*» («Загальний план безлюдних земель, які зазвичай називають Україною»), південна орієнтація (південь зверху), 42×54,5 см, масштаб 1:1800000, було виконано відомим голландським гравером Вільгельмом Гондіусом і надруковано в Данцизі 1648 року. На карті відображено 1.293 об'єкти, у тому числі 993 назви населених пунктів та 153 назв річок. Протягом XVII століття та у першій половині XVIII століття карти Боплана використовувалися у європейській картографії для відображення українських земель.

Генеральна карта України Гійома де Боплана, 1648 р.

Джерело: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D1%81%D1%81%D1%91%D1%80_%D0%B4%D0%B5_%D0%91%D0%BE%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D0%93%D0%B8%D0%B9%D0%BE%D0%BC

(південна орієнтація – південь зверху, північ – знизу)

Український історик і колекціонер А. Осадчук наголошує, що в письмовому «Описі України» Боплан чітко відмежовує землі українські (руські) і землі московські. В результаті тодішня територія України, за Бопланом, повністю збігається із нинішніми державними кордонами України. Історик висловлює жаль з приводу того, що Боплан широко не відомий в Україні, а його «варто було б читати і школярам, і студентам»⁵.

На підставі карт де Боплана, карту України «Україна – земля козаків...» склав Йоганн-Баптист Гоманн, німецький географ та картограф, засновник картографічного видавництва у Нюрнберзі, яке було провідним видавцем карт у Німеччині 18 ст. Ця карта узагальнила всі відомі на той час знання географів та істориків про Україну. Її неодноразово перевидавали протягом 100 років, і вона стала одним із найвідоміших зображень наших територій.

Карта «Україна – земля козаків...». Йоганн Баптист Гоманн, 1720 р.

Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%99%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BD-%D0%91%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82_%D0%93%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BD

З наведених карт видно, що, як мінімум, з XVII століття у Західній Європі існувало чітке розуміння того, що землі, зображені на наведених картах, зокрема північне Приазов'я (майбутній «Донбас»), північне Причорномор'я, а також Крим, історично належать українцям, які жили та працювали на цих землях задовго до Володимира Леніна. І жодних «російських земель» на цих теренах не було.

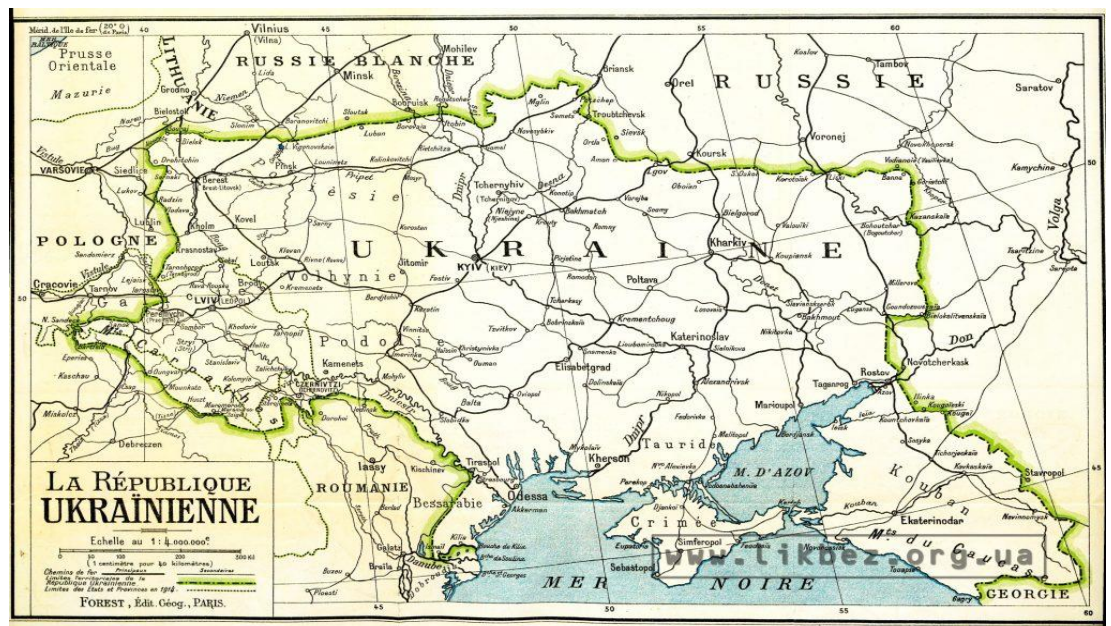
Проголошення України незалежною державою у 1918 р. вимагало уточнення картографічних представлення її території. У січні-квітні вона мала назву «Українська Народна Республіка» (УНР), а у квітні-листопаді – «Українська Держава» і з листопада 1918 р. – знову УНР. У 1918 р. побачив світ твір «Карта України», на якій зображено кордони Української Держави в цей період. Карта складена на підставі дослідження етнічних меж української території [8, с. 33]. Формального авторства карта не має, однак автор статті [8] вважає її укладачем відомого українського географа та картографа С.Л. Рудницького. Територія, зображена на карті, простягається від 22-24° сх. д. на заході до 48-50° сх. д. на сході та приблизно від 54° пн. ш. на півночі до майже 44° пн. ш. на півдні. Зокрема, східна межа у Донській області йде вздовж р. Хопер майже до його гирла, далі на південь до гирла р. Донець, тоді нижньою течією р. Дон до Новочеркаська та Ростова. На Передкавказзі (Кубань, Став-

⁵ <http://kievrus-ua.com/article/6340/>

ропілля) межа пролягає від Ростова на схід через Маницьке, вздовж р. Єгорлик, охоплюючи територію на північ від оз. Манич до Іліїна та Копилкова на півночі й до підніжжя горбів Єргені на сході, далі вона повертає на південь через Примітну, Вознесенське, Благодатне, на схід до Володимирівки і на південний схід дугою до Каспійського моря по гирлу р. Терек на північ від Кизляра, тоді повертає руслом р. Терек через Кизляр на захід до Грозного, проходить на північ від Владикавказу через П'ятигорськ та Кисловодськ і виходить уздовж хребтів Кавказу до Чорного моря. На півдні етнічна межа простягається вздовж північного узбережжя Чорного моря і берегів Азовського, включаючи Крим (хоча й не повністю). Позначено також численні українські етнічні острови на північному сході аж до Поволжя [8, с. 34-35]. Отже, території етнічних українців значно більші, ніж навіть сучасні межі держави Україна. Очевидно, ця карта готувалася для участі у переговорах на Паризькій мирній конференції⁶ (1919-1920). Цілком імовірно, що нею послуговувалися на цих переговорах, проте офіційно українська делегація на Паризькій мирній конференції представила карту «La République Ukrainienne» («Українська Республіка») [8, с. 36].

Ця остання карта у документі «Mémoire sur l'indépendance de l'Ukraine présentée à la Conférence de la paix par la délégation de la république ukrainienne» («Пам'ятка про незалежність України, представлена делегацією української республіки на мирній конференції»), виданому у Парижі в 1919 році французькою мовою [9]. Карта демонструє територіальний «план-максимум» вимог делегації УНР, який був «скромніший» за вимоги С.Л. Рудницького та заснований на баченні експертів ще часів Гетьманату Скоропадського, із врахуванням декларованих кордонів ЗУНР. Основним критерієм належності території до України була наявність там української етнічної більшості, зафіксованої переписами та етнографічними картами. Інший критерій враховував наявні адміністративні межі, стратегічне та економічне значення для України прилеглих територій.

Відомо, що С.Л. Рудницький критикував ці вимоги за «скромність» [8, с. 36]. Однак, як видно з карти, етнічними українськими землями визнавалися північне Приазов'я (майбутній «Донбас»), північне Причорномор'я, а також Крим, більша частина Слобожанщини і Кубань.

⁶ Міжнародна конференція, скликана державами-переможцями для вироблення і підписання умов з переможеними державами у [Першій світовій війні](#) 1914-1918 рр.

Що ж до «яблука розбрату» – Донбасу, то необхідно підкреслити, що ці землі формально позначені у складі Московського царства в 1570-х рр., коли воєвода М. Тюфякін і дяк М. Ржевський позначили межі Московського царства в донецькому степу. До цього ці землі, починаючи з 14-15 ст. перебували у складі Великого князівства Литовського.

Тим не менш, і в період після 1570-х років, землі майбутнього Донбасу заселялися переважно українцями. Зібрані та систематизовані факти з історії заселення Донбасу XVI-XVIII століть дозволяють виділити в цьому процесі з урахуванням характеру та результатів такі періоди: XVI – перша половина XVII століття (заселення козацтвом); друга половина XVII – початок XVIII століття (народна колонізація); середина XVIII століття (заселення Слов'янoserбії); остання чверть XVIII століття (роздача земель Запорізької Січі). Після відновлення Запорізької Січі (створення Нової Січі) у середині XVIII ст. більша частина території Донбасу входила до землі Кальміуської паланки Війська Запорізького Низового. Дослідження заселення та освоєння краю в 16-18 ст.ст. показують, що його у цей період заселяли та освоювали різні етноси, серед яких українці становили 60-70 %.

Донеччина у складі Запоріжжя у 18 ст. Поселення Запорожців

Джерела:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%D0%97%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D1%96_%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D1%81%D1%83_%D0%B2_%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%96_%D0%92%D0%9A%D0%9B

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що вивчення карт українських земель в історичному контексті свідчить про те, що жодних «історичних російських земель» на території сучасної України не було. Такі карти слід розглядати як частину інформаційних ресурсів, які є джерелом забезпечення національної безпеки України. Наведені картографічні дані спростовують нібито штучне створення України за рахунок «історичних російських земель» і являють собою напрям контрпропаганди під час агресії Російської Федерації проти України.

Список використаних джерел:

1. Самыгин Д. «Старые дезы о главном» рашистской пропаганды. *Украинская правда*. 24.03.2022. – URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2022/03/24/7334203/>
2. Сосса Р. Політичне обличчя України в географічних картах 1918-1941 рр. *Україна дипломатична*. 2009. Вип. 10. С. 1082-1106.
3. Белкин Л. История с географией. *Русский Еврей – Українська газета*. 20.03.2022. – URL: <http://rusjev.net/2022/03/20/istoriya-s-geografiej/>
4. Britannica. – URL: <https://www.britannica.com/topic/propaganda>
5. Чернишова Т.О. Контрпропаганда в Україні реалії та перспективи. V Міжнародна наукова конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»: збірник матеріалів, 25-26 травня 2021 року. Х. Факт, 2021. С. 149-152.
6. Осталецька О.І. Карта «Magni Ducatus Lithvaniae...» 1613 року у фонді сектора картографічних видань НБУВ як важливе джерело в історії картографування України. *Часопис картографії*. 2015. Вип. 12. С. 268-275.
7. Хотин Р. 400 років європейському «паспорту» України. *УНІАН*. 31.12.2013. – URL: <https://www.unian.ua/society/869142-400-rokiv-evropeyskomu-pasportu-ukrajini.html>
8. Цюцюра Л.Ю. «Карта України» Степана Рудницького видання 1918 р. (німецькомовний варіант): передумови створення та особливості змісту. *Вісник геодезії та картографії*. 2013. № 4. С. 33-38.
9. Майоров М. Українська республіка. Карта для Паризької мирної конференції 1919 р. *ЛІКБЕЗ. Історичний фронт*. 12.11.2017. – URL: <http://likbez.org.ua/ua/ukrainskaya-respublika-karta-dlya-parizhskoj-mirnoj-konferentsii-1919-g.html>

